

Муниципальное бюджетное дошкольное образовательное
учреждение №5 “Радуга” го город Якутск

Оһуокай саха норуотун сизэр-туом толорор үнкүүтун уерэтии

Онордулар иитгээччилэр:

Жергина П.Н.

Бурцева А.С.

Дьокуускай к., 2024 сыл

Оһуокай саха норуотун сизэр-туом толорор үнкүүтэ

Актуальноһа: Саха норуотун төрүт үгэстэрин үөрэтии.

Сыала: Саха норуотун уус-уран айымньытын туһунан сүрүн өйдөбүлү биэри.

Соруктара: Оһуокайы билиһиннэри уонна толорорго (үтүктэргэ) үөрэтии. Үөрэтии түмүгэр оһуохайга сатаан хаамары, сатаан тыынары, дорҕооннору сөпкө сангарары, сатаан үтүктэри сатыахтаахтар. Оһуокайы таһаарарга үөрэтии

Үнкүү диэн тыл төрдө “үнк – сүгүрүйүү, үнүү” диэн тылтан турар. Ол аата оһуокай үнкүү Үрдүк Айыыларга сүгүрүйүү буолар эбит.

Саха норуотун итэҕэлинэн ийэ дойду үс дойдуттан турар:

- Үөһээ дойдуга Айыылар олороллор – саамай үрдүк айыы Үрүн Аар Тойон диэн. Үөһээ дойдуга куруутун кун тыгар.
- Орто дойдуга айыы дьонноро олороллор.
- Аллараа дойдуга абааһылар олороллор, онно наар харанга уонна тымныы.

Оһуокай – саха омук саамай тэнийбит, дьону түмэр бастын үнкүүтэ. Хоһоон, ырыа уонна үнкүү тэннэ толоруллаллар. Оһуокай хаһан үөскээбитэ биллибэт. Күннэ сүгүрүйүү үнкүүтэ буолуон сөп диэн сэрэйэллэр, ол курдук сайын ыһаахха булгуччу оһуохай үнкүү толоруллар. Оһуокайы биир киһи таһаарар, атыттар кинини үтүктэн ыллаһан иһэллэр. Оһуокай түһүлгэтэ күн курдук төгүрүк, хамсаныыта күн эргиирин хоту эргийэр. Элбэх киһи мустан биир тэтимнэ киирэн Үрдүк Айыылартан күүс-көмө ылар. Кини үгүс үйэлэр тухары уостан сүтэн хаалбакка күн бүгүнгэ диэри оҕо да кырдыаҕас да тэннэ киирэн үнкүүлүүр үнкүүтэ буолар. Дьэ ол иһин оһуохайга, ыһаахха төрөөбүт норуоппут уйгутун, национальнай культурабытын көрдөрөрбүтүн, учугэйбитинэн ытыктабылы ыларбытын өйдүөхтээхпит.

Оһуокай кута этээччи. Бастаан үнкүүтэ ынырыы дьээ-буо матыыбынан саҕаланар, онтон сүрүн ис хоһооно дэгэрэн ырыанан толоруллар, оһуохай үһүс чааһа көтүү диэн ааттанар, ырыа тэтимэ өссө эрчимирэр, түмүккэ сыһаа бытааран, этээччи үнкүүтүн түмүктүүр. Билигин оһуокай норуот үнкүүтэ буолан ханнык баҕар үөрүүлээх күннэргэ толоруллуон сөп.

Оһуокай түһүлгэтэ үс түһүмэхтээх:

- Оһуокайга ынырыы. Бу түһүмэххэ этээччи ырыатынан оһуокайга ынырар. Манна дирин бокулуоннары толороллор. Таһаарааччы Оһуо-оһуо оһуокай диэн тылларынан дьону оһуокайга ынырар.

- Хаамы үнкүү. Манна тэтимнээх, имиллэннэс хаамылар, тэтимнээх ырыаны дэгэрэни кытта толоруллаллар.
- Көтүтүү. Бу түһүмэххэ чэпчэкистик, тэбис тэнгэ ыстанылары онороллор.

Оуокай тыллара айылҕа, көтөр-сүүрэр, кун, салгын, оҕо-уруу, дьизэ кэргэн, доҕордоһуу, сомоҕолоһуу, ил-эйэ туһунан буолаллар.

Оуокай хамсаныта. Кыттааччылар бары төгүрүччү туран илии илииттэн тутуһан, тонолохтон тайанан, илинтэн арҕаа диэки хаамаллар. Ханас атах иннигэр, уна атах кэннигэр хаалан иһэр.

Оуокай көрүннэрэ.

Саха сирэ олус киэн. Былыр дьоннор алаас алааһынан араһан, бэйэ-бэйэлэриттэн тэйиччи олороллоро. Ол иһин Оуокай көрүннэрэ элбэхтэр.

1. Илин энэрдии
2. Адыаччы оуокайа
3. Күнү көрсөр оуокай
4. Киин улуустардыы оуокай
5. Дьаанылыы оуокай
6. Бүлүү сэнээриилээх оуокайа
7. Бүлүү түөлбэтин оуокайа
8. Бүлүү хаамылаах оуокайа
9. Аммалыы

2 чааһа Оуокай уерэтии дьарыга.

Оуокайы уерэтиигэ бастаан эппитин хааммытын уһуганнарабыт. Эти-хааны эрчийии хамсанылары: саннынан ыгдах гыныы, санныбытын кулгаахха тийэ өндөтөбүт уонна тэнинэн муннубутунан үөһээ тыынабыт, санныгын аллараа түһэрэргэ тыыны айаххынан таһаарабыт, икки илиибитин тэнгэ санныбытынан харбыыр курдук эргитэбит, ытыспытынан салгынна улахан төгүрүк уруһуйдуубут, санныбытнан иннигэр кэннигэр төгүрүктүү эргитэбит, илиини өрө уунан тыыланнаыбыт уонна тыастаахтык тыынан ыытынан биһэбит. Эппитин хааммытын уһугуннаран бараммыт сөпкө тыынарга үөрэнэбит. Испитин тыын киллэрэн күүскэ шар курдук үлүннэрэбит, бу кэмнэ санныбыт хамсыа суохтаах, тыын таһаарарга испит кыччыыр ити кэмнэ тссс диэн тыас таһаарабыт. Иккис көрүнэ тыын таһаарарга кылгас-кылгастык тыын таһаарабыт уонна тсс-тсс диэн тыас таһаарабыт.

Онтон аһаҕас дорҕооннору интонациялаахтык сангара үөрэнэбит. Аа – аа үрдүктүк – аа намыһахтык, Оо – оо үрдүктүк – оо намыһахтык, Ии – ии үрдүктүк – ии намыһахтык. бу кэмнэ илиибитинэн көмөлөһүннэрэн ис ортотугар тутабыт – төбөн үрдүгэр тутабыт – курданарын аннынан тутабыт.

Аны аһаҕас дорҕооннорго Ы дорҕоону эбэммит тардан ыллыбыт Аа-һаа-һаа, эмиэ илиибитинэн үс үрдэли ыллыбыт үрдүктүк – ортокутук – намыһахтык. Онтон оһуокай араас көрүннэринэн мелодияларын тыла суох ыллыбыт. Бастаан биир сиргэ туран эрэ, хамсаммакка ыллыырга үөрэтэбит. Онтон хамсаныны, хаамытын кытта үөрэтэн бараммыт ырыаны үнкүүнү кытары холбуубут.

Оһуокай хаамыта.

Оһуокай үнкүүтэ күн эргиирин батыһа ханастан уна диэки барар. Ханас атах иннигэр, уна атах кэннигэр хаалан иһэр. Ханас илиибит үөһээ, уна илиибит аллараа диэки турар. Аммалы оһуокайга икки харды утары, куруук ортотугар хаамабыт, уонна төптөрү икки харды онорон төннөбүт. Таатталы оһуокайга хаамыта эрийэ хаамы буолар.

Тумугэ:

Сахалы терут ункуу оһуокай урдук Айыыларга сугуруйууттан уескээбит. Бу ункуунэн дьонноор халлааны куну кытта сибээстэрин биллэрэллэр. Бу үнкүү искусство хас да көрүнүн холбуур үнкүү, ырыа, поэзия. Оһуокай саха омугун уус уран айымньыта буолан тун былыр үөскээн уостан сүтэн хаалбакка үгүс үйэлэр тухары улам үүнэн сайдан оһуокайбыт түһүлгэтэ билигин да дьону сэргэни түмэр дирин күүстээх. Оһуокайдыттар этээччини кытта биир тыынна киирэн киһи сахалы тыына уһуктар.

Оһуохай тылын кытта билсипии.

Оһуо-оһуо оһуохай

Оһуохайдыыр оһуохай.

Эһиэ-эһиэ эһиэкэй

Эһиэкэйдиир эһиэкэй.

Чэйин-чэйин оҕолоор,

Туллук-туллук доҕоттоор

Дьоллоох оҕо саастарга

Куоласпытын эрчийэн,

Дорҕоонноохтук көхтөөхтүк

Туойа ыллаан иһиэбин.

Утуе кнунэн убаастабыллаах дьуоллуур субэ. Мин аатым Яковлева Алина, 6 саастаахпын, Чуораанчык белеххе сылдыабын.

Мин улэм аата **Оһуокай саха норуотун сизэр-туом толорор үнкүүтэ.**

Оһуокай – саха омук саамай тэнийбит, дьону түмэр бастын үнкүүтэ. Оһуокай хаһан үөскээбитэ биллибэт. Күннэ сүгүрүйүү үнкүүтэ буолуон сөп диэн сэрэйэллэр, ол курдук сайын ыһаахха булгуччу оһуохай үнкүү толоруллар. Оһуокайы биир киһи таһаарар, атыттар кинини үтүктэллэр. Оһуокай түһүлгэтэ күн курдук төгүрүк, хамсаныта күн эргиирин хоту эргийэр. Элбэх киһи мустан биир тэтимнэ киирэн Үрдүк Айыылартан

күүс-көмө ылар. Кини үгүс үйэлэр тухары уостан сүтэн хаалбакка күн бүгүнгө диэри оҕо да кырдыаҕас да тэннэ киирэн үнкүүлүүр үнкүүтэ буолар.

2012 сыллаахха Саха сиригэр “Саамай элбэх кыбилээх ункуу” диэн Аан дойдутааҕы Гиннес аатынан рекорд олохтоммут. Онно 15 тыһыынчаттан тахса кыи кыттыбыта.

Оһуокай түһүлгэтэ үс түһүмэхтээх:

- Оһуокайга ыннырыы. Бу түһүмэххэ этээччи ырыатынан оһуокайга ыннырар.
- Хаамыы үнкүү. Манна тэтимнээх, имиллэннэс хаамыылар, дэгэрэн ырыаны кытта толоруллаллар.
- Көтүтүү. Бу түһүмэххэ чэпчэкитик, тэбис тэннэ ыстаныылары онороллор.

Оһуокай тыллара айылҕа, көтөр-сүүрэр, кун, салгын, оҕо-уруу, дьизэ кэргэн, доҕордоһуу, сомоҕолоһуу, ил-эйэ туһунан буолаллар.

Оһуокай хамсаныыта. Кыттааччылар бары төгүрүччү туран илии илииттэн тутуһан, тоҕолохтон тайанан, илинтэн арҕаа диэки хаамаллар. Ханас атах иннигэр, уна атах кэннигэр хаалан иһэр.

Саха сирэ олус киэн. Былыр дьоннор алаас алааһынан арахсан, бэйэ-бэйэлэриттэн тэйиччи олороллоро. Ол иһин Оһуокай көрүҥнэрэ элбэхтэр.

1. Илин энэрдии
2. Адыаччы оһуокайа
3. Күнү көрсөр оһуокай
4. Киин улуустардыы оһуокай
5. Дьаанылыы оһуокай
6. Бүлүү сэнээриилээх оһуокайа
7. Бүлүү түөлбэтин оһуокайа
8. Бүлүү хаамыылаах оһуокайа
9. Аммалыы

Мин эһиэхэ оһуокайга бэлэмнэниини кердеруем.

Бастаан эппитин хааммытын уһуганнарабыт, онтон дорҕоону чуолкайдык, сөпкө санара үөрэнэбит.

Эти-хааны эрчийии хамсаныылара: харах, уос, тыл эрчийии. Онтон санныбытын хамсатабыт. Илии, атах тыыланнааһын.

Тыһыны дьарыга.

Тумугэ:

Сахалы терут ункуу оьуокай урдук Айыларга сугуруйууттэн уескээбит.
Бу ункуунэн дьоннор халлааны куну кытта сибээстэрин биллэрэллэр.